

2 тақырып. Қоғамдық өндірістің негізі

Мақсаты: қоғам өміріндегі өндірістің маңызын көрсету.

1. Адам және экономика
2. Қоғамдық өндірістің құрылымы
3. Өндіріс және ұдайы өндіріс

1. Экономикалық ғылым ең алдымен экономикалық қажеттіліктерді және оларды қанағаттандыру әдістерін зерттейді.

Экономикалық қажеттіліктер адамның өмір сүруі үшін қажетті заттарға мұқтаждықтар деп түсіндіріледі. Екінші жағынан, экономикалық қажеттіліктер экономикалық қызметке ынталандыратын ішкі себеп ретінде көрінеді.

2. Қажеттілікті келесі түрлерге бөлуге болады:

- физиологиялық қажеттіліктер (тамақ, су, киім-кешек, баспана);
- қауіпсіздік қажеттілігі (сыртқы жаулардан және қылмыскерлерден қорғану, ауырған жағдайда көмек көрсету, кедейліктен қорғану);
- әлеуметтік қатынастар қажеттілігі (адамдармен тіл табысу, достық, махаббат);
- өзін-өзі құрметтеу қажеттілігі (басқа адамдардың құрметтеуі, өзін-өзі құрметтеу,)
- өзін-өзі дамыту қажеттілігі (адамның барлық мүмкіндіктері мен қабілеттерін жетілдіру).

3. Экономикалық ғылым қажеттіліктердің өсу заңын қалыптастырды – бұл өндіріс пен мәдениеттің дамуына сәйкес адам қажеттіліктерінің өсуі мен жетілдірудің объективті қажеттілігін көрсететін жалпы әлеуметтік-экономикалық заң.

Адамдардың белгілі бір қажеттілігін қанағаттандыратын және олардың мүддесіне, мақсатына жауап беретін заттар игіліктер деп аталады. Шектеулі көлемде болатын игіліктер экономикалық игіліктер деп аталады. Экономикалық игіліктер материалды формада және қызметтер түрінде көрінеді. Экономикалық игіліктер өндіріс процесінде жасалады.

4. Өндіріс – бұл қоғамның өмір сүруі және дамуы үшін қажетті материалдық және рухани игіліктерді жасау процессі. Экономика екі негізгі фундаменталды аксиомаға негізделеді: шексіз қажеттіліктер және шектеулі ресурстар.

Экономикалық игіліктерді өндіру үшін ресурстар қолданылады. Өндіріс процесінде ресурстар өндіріс факторларына айналады.

5. Маркстік теория бойынша өндіріс процессі жүзеге асу үшін үш фактор қажет:

1. Жұмысшы күші – бұл материалдық игіліктер мен қызметтер өндіру процесінде қолданылатын адамның дене және ой қабілеттерінің жиынтығы. Өндірістің жеке факторы

2. Еңбек құралы – бұл материалдық заттар, олардың көмегімен адам пайдалы өнімдерді жасайды: машиналар, ғимараттар, станоктар т.б. Өндірістің заттай факторы

3. Еңбек заты – адам өнім өндіру өзінің мұқтаждығына бейімдейтін заттардың жиынтығы: шикізаттар, материалдар, пайдалы қазба байлықтары т.б. Өндірістің заттай факторы. Еңбек құралы мен еңбек затының бірлігі өндіріс құрал-жабдықтарын көрсетеді. Өндіріс құрал-жабдықтары мен жұмысшы күшінің бірлігі өндіргіш күштер деп аталады. Өндіргіш күштер өндірісті техникалық жағынан сипаттайды. Өндіргіш күштер адамның табиғатқа қатынасын көрсетеді, брақ, табиғатпен өзара қарым-қатынас жасай отырып, адамдар бір-бірімен қарым-қатынасқа түседі.

7. Өндірістік қатынастар – бұл материалдық игіліктерді өндіру, бөлу, айырбастау және тұтыну процестерінде адамдар арасындағы қалыптасатын қатынастар.

Өндірістік қатынастардың үш түрі бар:

1. ұйымдастыру-экономикалық қатынастар – бұл өндірісті ұйымдастыру процесіндегі адамдар арасындағы қатынастар (еңбек бөлінісі, өндіріс кооперациясы, өндірісті шоғырландыру, басқару).
2. әлеуметтік-экономикалық қатынастар – бұл материалдық игіліктерді өндіру, бөлу, айырбастау және тұтыну жөніндегі адамдар арасындағы қатынастар (меншік қатынастары және табыстарды бөлу).
3. технико-экономикалық қатынастар өндіріс техникасы мен технологиясына негізделеді.

8. Өндіріс процесінде өндіргіш күштер мен өндірістік қатынастар өзара байланысады. Өндіргіш күштер мен өндірістік қатынастардың бірлігі өндіріс тәсілін құрайды.

Өндіріс технологиясы – бұл өндірістік процестерді жүзеге асыру әдістері мен жолдары туралы білімдердің жиынтығы, жұмысшы күші мен өндіріс құрал-жабдықтары арасындағы өзарабайланыс.

9. Еңбек өндіріс процесінде қолданылатын адам қызметінің барлық түрлерін қамтиды.

Жер ұғымына барлық табиғат ресурстары: жер қойнауы, пайдалы қазба байлықтары, минералды шикізаттар, орман, су ресурстары кіреді.

Капитал – адам еңбегімен жасалған, өндіріс процесінде қолданылатын өндіріс құрал-жабдықтары, ғимараттар, еңбек құралдары, қаржы және т.б.

Кәсіпкерлік қабілет өндірістің экономикалық нәтижелеріне жауапты және тәуекелді шешімдер қабылдаумен байланысты өндіріс процесін ұйымдастыру, басқару қызметі.

10. Адамзат қоғамының даму негізінде материалдық өндіріс жатыр. Адам өмір сүру, оқу және жұмыс істеу үшін барлық керекті игіліктерге ие болу керек. Қоғамдық өндіріс материалдық және материалдық емес сферадан тұрады. Материалдық өндіріс сферасы материалдық игіліктерді өндіру бойынша келесі салаларды қамтиды: ауыл шаруашылық, өнеркәсіп, құрылыс, сонымен қатар материалдық қызметтерді жасау бойынша: көлік, сауда, коммуналды шаруашылық, тұрмыстық қызмет көрсету.

11. Материалдық емес сфераға материалдық емес игіліктерді (рухани құндылықтарды) жасайтын материалдық емес өндіріс сферасы және материалдық емес қызметтерді жасайтын қызмет сферасы (денсаулық сақтау, мәдениет, дене шынықтыру және т. б) кіреді.

Өндіріс процесінің үздіксіз қайталану және жаңару процесін ұдайы өндіріс деп атайды. Ұдайы өндіріс процесі төрт фазадан тұрады: өндіріс, бөліс, айырбас және тұтыныс.

12. Өндіріс – материалдық игіліктер мен қызметтерді жасау процессі, ұдайы өндірістің бірінші фазасы. Сондықтан өндіріс қоғам өмірінде маңызды роль атқарады.

- Бөліс – бұл біріншіден, қоғамдық өндіріс нәтижелері, екіншіден, өндіріс ресурстары мен факторлары бөлінетін ұдайы өндіріс фазасы.
- Айырбас адамдар арасындағы тәжірибемен және еңбек өнімдерімен алмасуын білдіреді.

13. Тұтыныс – бұл өнімдерді қажеттіліктерді қанағаттандыру үшін пайдалану, ұдайы өндірістің соңғы фазасы. Ол жеке және өндірістік тұтынуға бөлінеді. Біріншісінде пайдалылық азаяды немесе бұзылады, өнімдер тұтынылады. Екіншісінде өндіріс құрал-жабдықтары мен жұмысшы күші тұтынылады, нәтижесінде еңбек өнімі жасалады.

14. Ұдайы өндірістің екі түрі бар: жай және ұлғаймалы.

- Жай ұдайы өндірісте өндірілген өнімнің көлемі, сонымен қатар оның сапасы жыл сайын өзгеріссіз қалады. Өндіріс факторлары да өзгермейді.
- Ұлғаймалы ұдайы өндірісте өндіріс көлемі мен оның сапасы жыл сайын ұлғаяды. Өндіріс факторлары да өзгереді.
- Ұлғаймалы ұдайы өндірістің екі типі бар: экстенсивті және интенсивті. Біріншісі өндіріске бұрынғы техника негізінде қосымша еңбек және табиғат ресурстарын, негізгі және айналмалы қорларды тарту арқылы жүзеге асады. Екіншісі өндіріс құрал-жабдықтарын жетілдіру және еңбек өнімділігін көтеру негізінде жүргізіледі.

